

Людмила Миндова: *Поезията може би е изход в метафизичен смисъл*

Людмила Миндова (1974 г.) е автор на стихосбирките „Блус по никое време“ (2010) и „Тамбос“ (2014) и на изследването, посветено на хърватската барокова литература – „Гласът на барока: Иван Гундулич и хърватската барокова норма“ (2011). Преводач на автори, сред които: Данило Киш, Алеш Дебеляк, Йосип Ости, Дубравка Угрешич, Вук Драшкович, Миро Гавран и др.

Николай Узунов: В предговора на последната Ви стихосбирка *Тамбос* акцентирате върху неуловимото, онова, което бива изживявано, но за което рядко се намират думи за изказване му. По какъв начин *Тамбос* се опитва да улови неуловими за вас лични моменти и преживявания?

Людмила Миндова: Хубав въпрос, благодаря! Нека кажем така. Поначало харесвам поезията като пространство на неуловимото, на онова, което дори когато назоваваме, виждаме, че по някакъв начин ни се изплъзва. Написаното не ни принадлежи. Или поне не принадлежи само на нас. Ако всъщност изобщо в крайна сметка можем да бъдем сигурни в притежанието си на каквото и да било.

Тамбос за мен беше много хубаво преживяване. Писах тази в действителност малка книга около година и тя ми беше един вид поетически дневник. Много ми е трудно, когато става въпрос за поезия, да кажа кое е лично и кое не. В поезията от някаква гледна точка абсолютно всичко е лично. Но то е лично колкото за автора, толкова и за читателя. Струва ми се, че едно произведение (и хайде, нека не е само поезията, защото това би трябвало да важи за изкуството изобщо) е успяло, когато влезе под кожата на онзи, който се среща с него – читател, зрител, слушател... От друга страна, когато говорим за личното в изкуството, ние не можем да не си даваме сметка, че изкуството е въпрос на рефлексия и отстранение. Именно чрез изкуството можем да бъдем други, да се погледнем отстрани, защото изкуството е „отделяне от себе си“, точно като в заглавието на една от книгите на Бродски, публикувани на български. Човек може да постига това по много начини. Той може например да „излиза от кожата си“ от яд или пък да „не е на себе си“ от мъка, или пък „да се рее“, когато е влюбен. Човек освен това може да се дрогира, да се напива до несвят и какво ли още, но всичко това всъщност са фалшиви начини за „отделяне от себе си“. Не казвам, че литературата е единственият и най-добър начин да се погледнеш отстрани, но в крайна сметка човекът е словесно същество и именно езикът е онова нещо, което определя цялостното ни преживяване на времето и пространството, на всички, големи и малки, събития в

живота ни. Понеже все пак говоря за личния си опит, нека се върна пак на тази неуловимост, за която питате. Колкото и да си мислим, че познаваме родния си език, чрез литературата и още по-силно чрез поезията, защото тя е силно кондензирана, ние се срещаме всеки път отново с езика си. Затова и за толкова поети срещата с езика, и то с езика не като инструмент, а като живо същество, е изумление. Всеки стих от световната литература назовава по различен начин това изумление. Защото в крайна сметка извън езика няма нищо. В него, парадоксално, е дори мълчанието.

Н. У.: Бихте ли определили стиховете си като особен вид лични епифании (по-конкретно бих искал да посоча *Капиталът*, *Бавно* и *Детство* са може би най-личните стихотворения за мен в стихосбирката, в които се усеща особена доза личен опит и преживяване)?

Л. М.: Не вярвам в изкуството, което не е плод на личен опит и преживяване. Най-трайното познание се постига с личен опит. Именно защото това предполага преживяване, нерядко съпроводено от болезнени емоции. Но има и нещо друго. Важно е как преживяваш събитията от собствения си живот, до каква степен си в състояние да ги осмислиш, да ги почувстваш, да ги изразиш. Важно е дали изобщо се питаш и за чувствата и преживяванията на хората около теб. Изкуството умее да прави точно това – да те учи да намираш език за емоциите си и особено да преживяваш заедно с другия.

Колкото до личната епифания, казах го, но нека повторя: стихотворението „принадлежи“ на автора си само докато го пише. При това един автор винаги има безброй много лични преживявания, от които може да направи литература, но той не само не е в състояние да го направи, но и не би се захванал с такова нещо. При всички случаи трябва да има нещо особено метафорично в този личен момент, за да се получи добра литература. Иначе би било само документалистика.

Сега обаче ще допълня нещо, което за мен самата е важно по отношение на личното в поезията. Поезията е лична като лично послание и личен избор. Поезията е винаги избор, както е избор и всяко действие в живота ни. Затова много лесно се усеща кога една поезия е автентична и кога не. Тук трябва да кажа, че тази автентичност в никой случай не противоречи на стилистиката и на цялата онази богата фигуративност, която определя поетическия език. Нещо повече, тъкмо личният авторски стил е онова, което възприемаме като автентичност. Затова всъщност големият въпрос, който стои пред всеки автор, е да намери собствения си език, да създаде и всеки път да пресътворява отново личната си стилистика. И това е личен избор и лична отговорност. Когато аз пиша, аз трябва да нося отговорност за моите собствени думи, не някой друг. Затова Вазов казва „език свещен на моите деди“, но и „език мой – враг мой“...

Затова толкова често, когато четем поезията на големите поети, се изумяваме от това с каква точност са предсказали смъртта си. Чувстваме, че в това има нещо пророческо. Това, че поезията никога не е прекъсвала връзката си с мита и религиозното чувство, е безспорно, но по отношение на тези „пророчества“ за мен е важно по-скоро следното: поетът знае, че поезията е един вид „живот след смъртта“, защото влизайки в света на поезията, той е умрял за „този“ свят. Оттам насетне всеки следващ стих е продължаване на това пътуване в посока неизвестното. Живот в реалността на стиха. И понеже поетът върва с цялото си същество в думите и за него вече няма никакво противоречие между света на поезията и света на ежедневието – те са едно – съвсем нормална е и последната крачка. Поетът върви към своята гибел не като самоубиец. Той върви към смъртта като човек, който знае, че талантът е отговорност и всяка дума се плаща със собствената глава, не с чуждата. Другото е неавтентичност.

Н. У.: В каква позиция трябва да се намира поетът спрямо света? На отчуждение и дистанция или на пълно потапяне в делника и проблемите му?

Л. М.: Струва ми се, че самата природа на поета е леко отстранена от събитията. Той винаги наблюдава от лека дистанция, защото от момента, в който е навлязъл в литературата не само като читател, а и като автор, той е осъзнал самата литературност на света. Ето днес, в световния ден на театъра, мога да повтора и аз известната фраза „Светът е сцена“. Повтарям я обаче с едно наум, защото тук нямам предвид просто театралничене, а това, че самите ние сме изтъкани от литература, дори когато не сме прочели и един ред през живота си. Е, разбира се, че е по-добре да четем. Защото при всички случаи четящият човек има далеч повече възможности за избор в живота си.

Колкото до делника, ние не живеем във време, в което лесно да му избягаш. Ако изобщо някога е имало такава. Може и да не гледам телевизия, но все пак следя медиите по интернет и не мога да не се интересувам от това, което се случва. Поначало аз съм от последното поколение, което в училище е имало политически час на класния, докато вкъщи във всяка стая се слушаше различна радиостанция на различен чужд език. За политическите вицове да не говорим. Как при това положение да си говорим за пълно бягство от действителността?! Защото поезията не е бягство, не е това. Тя е паралелна реалност, която понякога е толкова силна, че е в състояние да взриви тази реалност, която ни се предлага като единствена и без изход. Всъщност поезията може би е изход в метафизичен смисъл. Изход от света към живота. „Дори ако затова трябваше да падне/ безценният капитал на тялото/ главата“, както гласи един прочут стих на Збигнев Херберт... Защото поезията е преди всичко съмнение и отказ за подчинение на диктата на общоприетото.

Н. У.: Доколко стиховете от *Тамбос* са и личен гневник срещу сивотата и пошлостта на ежедневието? В каква степен поетът е способен да избяга от сивотата на делника?

Л. М.: По времето, когато писах „Тамбос“ България се беше оказала за пореден път на ръба. Оттам е и този „личен гневник“ в книгата. Не ми е безразлично, когато се опитват да обезценяват живота пред очите ми. Преживях дълбоко смъртта на Пламен Горанов и на другите хора, които се самозапалиха. Така и никой от анализиращите психоаналитици не обърна внимание на символния жест на тези хора. Те сякаш се опитваха да извадят парадоксално чрез смърт живота си от абсурда. Те сякаш не можеха да си простят, че живеят в държава, която нито е изживяла цялостно и осъзнато Априлското си въстание (от друга страна Априлският пленум е сякаш връзан със сърп в челата ни), нито своята 1968 г., нито 1989 г. Защото тук реалната духовна промяна изглежда пълен провал. Затова и за мен е толкова важна една книга като „Обявяване на провала“ на Марин Бодаков. Неописуемо тих крясък, който просто те оставя без думи. Ние просто живеем в състояние на провал и единственото, което можем да направим, е да си го признаем.

Та въпросът беше в това, че самозапалването на Пламен Горанов се вписва абсолютно точно в символния жест на Ян Палах от 1968 г. И в това е голямата трагедия. България и сега е като премазана от танкове, макар че това тук се е случило не през 1968, а през 1944 г. И още по-зле за нас, че реакция след деветосептемврийския преврат е имало, но е била така успешно заглушена и смазана, че като държава ние продължаваме да си бъдем държава на страха и мълчанието. И оттам идва езоповският език, и оттам недомлъвките, и оттам убеждението, че интелектуалецът трябва да е над политиката. А как изобщо можеш да си над политиката, когато именно от политиката зависи дали ще останеш на работа, дали ще публикуват книгата ти и ако се случи – кога и как. Лесно е за трансформиралите се комсомолци да говорят новговора на Европейския съюз и да хвърлят пепел в очите на хората, но в крайна сметка постигнаха това, което постигнаха: сега вече думата „демокрация“ е също толкова мръсна, колкото и думата „комунизъм“, а общественият договор беше осуетен в момента на самото му подписване. А колкото до поезията, с ужас си мисля, че ако в България се роди някой поет като Уитмън и си пожелае да превърне тази държава в държава на поетите, тежко и горко на поезията тогава. Защото и тя ще бъде превърната в мръсна дума.

Н. У.: Местата или хората бяха извор за вдъхновение когато писахте *Тамбос*?

Л. М.: Местата ме вълнуват най-вече с хората си. Едно опустяло място също – с хората, които преди това са го населявали. Тамбос е книга, писана мислено между Русе и София, най-общо казано, но в нея има и много виртуални пътувания. Литературата винаги е била най-достъпният и красив начин да попълваш и обходиш непознатото. В този смисъл в тази книга за мен и родният ми Русе беше някак непознат (гледах го отново през лирическия си опит), и София, в която винаги се чувствам като със стегнати куфари, макар да съм прекарала тук половината от живота си.

Н. У.: В какво състояние на духа се ражда поезията?

Л. М.: Важното е да се ражда в състояние на духа.

Н. У.: Някои от стиховете ви са посветени на балкански писатели и поети (Йосип Ости и Дубравка Угрешич, например). Балканската литература ли оказва най-пряко влияние върху вас и начина ви на писане?

Л. М.: Всъщност, въпреки че превеждам автори от бивша Югославия, не мисля, че балканските литератури ми оказват най-силно влияние. Не че нямам любими балкански поети. Напротив, много са. Сред тях са Йосип Ости, Константинос Кавафис, Георгиос Сеферис, Одисеас Елитис, Томаж Шаламун, Алеш Дебеляк, Сръчко Косовел, Никита Станеску, Никола Маджиров, Васко Попа, Иван Лалич, Йован Христич, Мак Диздар, Изет Сарайлич... Не мога да не включа Данило Киш, макар че самият той – поет по дух – е писал повече есеистика и проза, просто защото като поет не се е чувствал на нивото на съвременниците си, т.е. достатъчно силен критически дух е имал, за да не си позволява да пише слаби неща.

Обичам невероятно много полската поезия. Мога да кажа, че нея я чувствам изключително близка. Почти няма полски поет, който да съм чела и да не съм се влюбила моментално в поезията му – Хебрерт, Шимборска, Липска, Милош, Ружевиц, Загаевски, Криницки... И това е така, защото полската литература има невероятно силна традиция. Като се започне от ренесансовия поет Ян Кохановски, имате поезия с такова невероятно натрупване, че е повече от ясно защо полската литература има такива шедеври. Но ние имаме късмет и на чудесни преводачи. Вера Деянова, в чийто превод цитирах Херберт, е голям

късмет за българския читател. Силвия Борисова, Здравко Кисьов, Блага Димитрова, Искра Ликоманова, Камен Риков – това са все преводачи, които са направи тази поезия да звучи като писана на български.

Обичам много и руската поезия, която като всяка друга поезия търся да чета и слушам и в оригинал. Бродски, Цветаева, Ахматова, Манделщам. Освен това покрай есетата на Бродски поетите, за които той пише с такъв възторг и проникателност, станаха и мои любими поети, а те пък ме срещаха и срещат с нови и нови – американски, английски, испански, португалски, немски, японски, индийски...

Н. У.: Освен поет сте и преводач на поезия. В каква степен Людмила Миндова като поет успява да потисне преводача в себе си когато твори собствени стихове; и обратното – когато превеждате чужди такива, доколко поетът във вас взима надмощие?

Л. М.: Няма нищо необичайно в това поетът да е и преводач. И обратното. Необичайно, струва ми се, изглежда само в България. Макар че повечето ни големи поети са и преводачи. Валери Петров, Блага Димитрова, Иван Теофилов, Иван Цанев, Георги Борисов, Георги Рупчев, Здравко Кисьов... От по-младите: Цветанка Еленкова, Елена Алексиева, Калоян Игнатовски, Димитър Кенаров, Катерина Стойкова-Клемър, Албена Тодорова, Пейчо Кънев... Няма смисъл да изреждам всички, а и не е възможно. Преводът, за мен, е четене на глас. При това аз винаги си избирам какво да чета. Не съм от читателите, които могат да четат всичко само защото трябва. Ако една книга не ме привлича от самото начало, колкото и да се насилвам, дори да се измъча да я прочета докрай, пак няма да ме привлича повече. И тук не става въпрос за влюбване от пръв поглед, а за това, че изказът на книгата е нещото, което е определящо за мен, а той се улавя много бързо. Тоест аз никога не се впечатлявам от самата история, а от това как се говори за нея.

При превода е важно да усетиш именно изказа на автора, а не да го заглушиш с твоя. Голяма услуга ми направи преди време един приятел, който ми каза в общи линии следното: „Усетиш ли, че нещо в текста те кара да го промениш и ти се иска да звучи по-другояче, хващай лист и пиши, но чуждия текст не пипай!“. Така че толкова за четенето и писането. Никой читател не е по-умен от автора, никой автор не е по-умен от книгата си.

Н. У.: Коя е най-голямата трудност при превод на поезия? В каква степен поезията позволява по-добро усвояване и навлизане в чуждия език отколкото това се случва чрез превода на проза?

Л. М.: Честно казано, не знам кое е трудно. Трудно би ми било да превеждам насила и по поръчка. Но аз това нещо съм си го спестила априори. В този смисъл е ясно, че не съм професионален преводач. За щастие, не съм и професионален поет, каквото и да означава това. Но поезията е едновременно навлизане и в чуждия, и в собствения език. Тя е навлизане в самата тъкан на езика. Защото и самата поезия е своеобразен превод. Нали е метафора. И за прозата важи същото, разбира се, доколкото самата тя произхожда от поезията. Но така или иначе всеки превод е среща с неизвестното, без значение дали е превод на поезия или проза.

Н. У.: Случвало ли се е да превеждате автор, чиято поезия ви става толкова близка, сякаш самата Вие сте я написали?

Л. М.: Поначало това е черта на добрата литература – да те кара да я възприемаш така, сякаш се случва на теб, сякаш цялото ти същество е вплетено в нея. Ето това е чувството на близост и съпреживяване, което създава добрата литература. Ако не мога да съпреживея всеки стих, да го почувствам като свой, просто не се хващам да превеждам. Няма да е лъжа, ако се каже, че преводът е един вид актьорско майсторство. Макар че в живота аз съм слаб актьор и абсолютно неумел лъжец.

Н. У.: С някои от авторите, които превеждате, поддържате и диалогична и приятелска връзка. Доколко делничният им образ се различава от онзи, който изграждат като поети и хора на културата?

Л. М.: Трябва да Ви кажа нещо не особено приятно. Няма правило, според което добрият творец да е добър човек. Някои от най-прекрасните книги в световната литература са написани от хора, общуването с които често е било нетърпимо.

Въпросът обаче ми припомни две стихотворения на Йосип Ости, които казват много за това: „Поет прекрасен си, да беше и такъв човек“ и „Някои поети пишат така, както живеят“. Е, нека допълня само, че Ости е автор, с чиито книги не можеш да се разделиш, и приятел, когото знаеш, че за нищо на света не бива да губиш. Аз лично го срещнах първо като чудесен поет, а после и като такъв човек – фин, чистосърдечен, всеотдаен.

Н. У.: Как виждате съдбата на българската поезия през следващото десетилетие? Пишещите поезия или четящите я ще се увеличават като брой?

Л. М.: Не се изкушавам от прогнозите и предсказанията. Вълнува ме по-скоро не колко поезия ще има, а каква. Не вярвам в поезията, писана по поръчка и под диктат, на модата или държавата например.

Около поезията има твърде много и силни предубеждения и в цялата световна литература точно поетите, които по-късно са били разпознавани като гениални, сред съвременниците си са срещали неодобрение и неразбиране. Защото поезията се възражда чрез разбиване на предразсъдъците за нея, чрез създаване на нов, личен и неповторим език...

А колкото до съотношението, струва ми се по-важно не съотношението читатели-поети, а съотношението в личната био-библиография на автора: колко и какви книги е прочел и колко и какви книги е написал. Защото добрият писател е на първо място читател и то читател, който съпреживява дълбоко всяка прочетена книга.

27-28 март 2015 г.